

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
СЕКЦИЯ „ИСТОРИЯ НА СВЕТА И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
В НОВО И НАЙ-НОВО ВРЕМЕ“

КАТИНА ДИМИТРОВА ЙОНЕВА

ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА
КРАЛСТВО ШВЕЦИЯ:
ПРИЕМСТВЕНОСТ И ТРАНСФОРМАЦИЯ
В РАМКИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ
ИНТЕГРАЦИОНЕН МОДЕЛ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен
„доктор“

София, 2019 г.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
СЕКЦИЯ „ИСТОРИЯ НА СВЕТА И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
В НОВО И НАЙ-НОВО ВРЕМЕ“

КАТИНА ДИМИТРОВА ЙОНЕВА

ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА
КРАЛСТВО ШВЕЦИЯ:
ПРИЕМСТВЕНОСТ И ТРАНСФОРМАЦИЯ
В РАМКИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ
ИНТЕГРАЦИОНЕН МОДЕЛ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен
„доктор“

Научен ръководител:
доц. д-р Валентин Иванов Катранджиев

София, 2019 г.

Авторът на дисертационния труд е редовен докторант в секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време” в Институт за исторически изследвания към Българска академия на науките. Изготвеното изследване е обсъдено от секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време” на Института за исторически изследвания към БАН на 12 март 2019 г. и насочено за защита по Решение на Научния съвет на 7 май 2019 г. след поименно избрано научно жури, утвърдено със Заповед на директора на ИИИ.

Научното жури е в състав:

Членове:

проф. д.и.н. Трендафил Атанасов Митев

проф. д-р Никола Иванов Аврейски

доц. д-р Пламен Маринов Ралчев

доц. д-р Румяна Андреева Чукова

доц. д-р Теодоричка Готовска-Хенце

Резерви:

доц. д-р Антонина Иванова Хабова

доц. д-р Петя Борисова Димитрова

Дисертационният труд с обем от 391 стр. се състои от увод, изложение в три глави, заключение и списък на използваните източници. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в шест отделни подточки със самостоятелни заглавия спрямо разглежданата в тях проблематика, като в тези с разнородно съдържание текстът е отделен в самостоятелни параграфи, посочени в съдържанието на дисертацията. Използваната литература включва разнообразен набор от източници на български, английски, немски и шведски език, сред които монографии, студии, статии, доклади, нормативни и стратегически документи (на различни институции и организации), интернет сайтове и др.

Защитата ще се проведе на (.....) от ч. в Големия салон на Института за исторически изследвания, бул. „Шипченски проход” № 52, бл. 17.

Материалите по процедурата са на разположение на интересуващите се в Библиотеката на Института.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Значимост и актуалност на изследването

В исторически план Швеция се явява древна страна, която принципно бива възприемана като прилежаща към периферната зона на европейската цивилизация. Нейното съзнателно самовглъбяване и подчертано демонстриран неутралитет допълнително подсилват негативната представа за „другостта” на Севера. Независимо от наслоените през вековете предразсъдъци, днес Швеция е неделима част от европейското пространство, със свой специфичен облик във външните си изяви. Усилията за разрешаване на дилемата между приемствеността и трансформацията в рамките на европейския интеграционен модел изграждат рамката за разбиране на външната политика на Кралство Швеция.

Мотивацията за влизането на скандинавската държава в Европейския съюз е онази важна стъпка, която е емблематична за постигнатия компромис между старите традиционни политики и необходимостта от прагматичен подход към новите европейски реалности. Шведският интеграционен модел е белязан с особеностите на непълната адаптация, разгърнала се като продукт на евроскептицизма и нежеланието за цялостно включване в многопластовия модел, предлаган от ЕС. Особена чувствителност страната проявява по отношение и на своята уникална социална конструкция, тъй като тя се възприема от населението като изпреварваща своето време. За това безспорно допринася и фактът, че скандинавската икономика се явява по-модерна и по-силно развита на фона на стопанската картина в редица европейски държави. Макар за повечето страни икономическите ползи да играят ролята на основен императив в контекста на присъединяването, с оглед на възможностите, които предлага включването в огромния общ европейски пазар, крайт на Студената война е онзи външнополитически феномен, който води до преструктуриране на цялото международно пространство. Швеция, която обичайно се възприема като „страната на неутралитета”, не може да остане безучастна към тези глобални трансформации, защото би рискувала да пропусне новото историческо време.

По отношение на приемствеността и трансформацията на външната политика на Швеция в рамките на ЕС могат да се обособят поне два стратегически важни компонента. Първият е заложен в макрорамката на произтичащите от членството задължения и наложената правна обвързаност за прилагане на европейските норми, договорени в рамките на сложния процес на вземане на решения по линия на

механизмите на Съюза. Вторият компонент е далеч по-ограничен, но не по-малко съществен. Той включва онзи кръг от управленски решения, които самата Швеция следва вътре в страната, опитвайки се да наложи или поне частично да прокара националната си политика и на европейско ниво. Затова и нейната амбиция да играе важна роля в рамките на ЕС при формирането на неговите политики е от съществено значение. Тук се открояват преди всичко вижданията на Швеция по отношение на социалната, екологичната и малцинствената политика. Пречупвайки своята външнополитическа ориентация през призмата на членството си в ЕС, скандинавската държава развива и нови вектори за разгръщане на партньорски отношения, които лесно могат да бъдат визуализирани в контекста на активизирането на нейното сътрудничество с отдалечени географски региони като Азия, Африка и Америка.

Изборът на темата е съобразен с най-новите предизвикателства пред Европейския съюз в рамките на процеса на адаптирането му към новите реалности с оглед на изменящите се международни конфигурации в политически и стопански план, както и във връзка с наложителните трансформации в самия европейски интеграционен модел. В тази посока Швеция има какво да предложи като принос, както по линия на своето древно минало, така и заради оригиналния си социален и политически статус.

Актуалността на изследването е безспорна, тъй като принадлежността на Швеция към европейското семейство я прави атрактивна за изследователите както в глобална, така и в регионална перспектива. Вникването в проблемите на адаптацията на шведската стопанска специфика към икономическата рамка на ЕС са от съществено значение за новоприсъединяващите се държави на принципа на споделения опит. Европейската политическа, икономическа и социална интеграция не би била понятна без разкриване на особеностите в параметрите на трансформационното развитие на отделните страни-членки.

Степента на разработеност на темата в световната научна литература не показва пространен интерес към цялостно възприемане на проблематиката. По правило чуждите изследвания се фокусират предимно върху ограничена плоскост, разглеждайки предимно трайни търговски, военни и двустранни взаимоотношения, игнорирайки комплексната мрежа от взаимовръзки, които се явяват отправна точка за прокарване на паралели между миналото и съвременните реалности. Тук трябва да се отбележи подчертаният интерес не толкова в сферата на външната политика, колкото по отношение на въпроси, свързани с икономиката и социалния модел. Несъмнено с оглед на наличната научна литература е налице необходимост от разработване на

специфични проучвания, насочени към обвързването на историческата картина на развитие с проблематиката на международните отношения.

2. Обект и предмет на изследването

Настоящото дисертационно изследване представлява опит за вписване именно в посочената тематична ниша. Негов **обект** се явява външната политика на Швеция, а специфичния **предмет** е ориентиран към динамиката в реализирането на нейната приемственост и трансформация в контекста на европейския интеграционен модел. Неговото разглеждане се осъществява посредством фокусиране върху усилията на Швеция да преоткрие своята европейска идентичност на базата на изградената традиционна система от възприятия и ценности. В тази връзка са потърсени корените на скандинавския обществено-държавен модел и политическите доктрини за превръщането на страната в европейска сила.

Независимо от зададената рамка за изследователски **обхват**, проучването не се ограничава единствено върху външната политика на Швеция. В търсенето на спецификите и вникването в уникалността на шведския модел задължително са консултирани въпроси, свързани с периферната култура на Севера, позиционирането на съседните държави във външнополитическата схема, както и динамиката в сътрудничеството и конфронтацията с водещите фактори в европейски план. Не са подминати и икономическите, социалните и религиозните аспекти в развитието на скандинавската страна, с което несъмнено се надхвърля разписания за разработване проблем, но пък той бива обогатен в тематично отношение. **Обектът** на изследването - външната политика на Швеция, съпоставен с протичащата европейска интеграция, бива разгледан през призмата на една специфична трансформационна рамка, която оформя конкретни модели на конфронтация между националните политически интереси и тези на ЕС, както и наличието на благоприятно сътрудничество в контекста на определени въпроси от дневния ред на Съюза. Търсейки все повече допирни точки между Европа и Скандинавия в тяхното естествено културно и общностно сближаване, дисертационният труд търси отговор на няколко ключови **изследователски въпроса**:

1./ Кога стартират първите политически и търговски връзки между Скандинавия и Европа?

2./ Кога Скандинавия започва да вижда себе си като част от континента и кога континентът започва да разбира Северна Европа като част от своята цялост?

3./ По какъв начин еволюира концепцията за Европа и как Швеция се вписва в нея?

4./ Как се променя външнополитическият курс на страната преди, по време и след присъединяването ѝ към Съюза?

5./ Как се отразяват трансформациите във външната политика на Кралство Швеция на самата страна във вътрешно-икономически и социален план?

6./ Как се променя дипломатическият диалог с останалите регионални партньори, както и с тези от международната сцена?

3. Цел и задачи

Целта на изследването е да очертае шведската визия за осъществяване на външнополитическо взаимодействие в глобално, европейско и регионално направление. Нейното постигане се опира на финализирането на следните конкретни **задачи**:

1. Разглеждане на темата за външнополитическото развитие на Швеция през призмата на историческата перспектива, подчинено на аналитична рамка, ориентирана към изучаване на вписването на страната в международните конфигурации.

2. Проследяване на спецификите на интегрирането на Швеция в ЕС чрез анализ на вътрешния и външния контекст на тяхното разгръщане и развитие;

3. Тематично и проблемно-хронологично изследване на обхвата на шведската външна политика по линия на стопански взаимоотношения, военно сътрудничество, както и участие в различни международни организации.

4. Очертаване на целите и на механизмите за осъществяване на влияние на скандинавската страна в различни пространствени направления с поставяне на акцент върху изясняването на тяхното отражение върху конкретни региони и приоритетни държави.

4. Изследователски тези

Основните изследователски тези на разработката са взаимнообвързани:

1. Макар Средиземноморският регион да е водещ фактор за европейското културно наследство, силен остава и северният елемент, привнесен от германските

племена в епохата след Великото преселение на народите и тяхното усядане в сърцето на континента.

2. От гледна точка на Севера външната политика се явява не само инструмент за въздействие над глобалната макрорамка, но и стълб на държавността. В епохата на глобализацията, съпътствана от регионална интеграция, малките държави остават повлияни от макросредата, което неизбежно променя и тяхната външнополитическа насоченост. Така въпреки отдалечеността на региона, сложният преход във външната политика на северните страни не представлява изолирано явление, а следва тенденциите на световната сцена.

3. Краят на колониализма довежда до свиване на страните в техните национални граници, което често донася със себе си не само носталгия по „славното минало“, но и вълни на силен национализъм. Невъзможността за връщането на старите исторически епохи и осъзнаването на безсилието и слабостта на националната държава спрямо новите предизвикателства довежда до обединение на страните в границите на техния регион или дори на целия континент, което от своя страна стартира като ключов феномен в рамките на новата епоха на глобализация.

4. Върху промените в шведската външна политика, влияние имат по-скоро други събития от световната сцена, отколкото фактическото влизане на страната в ЕС. Самото членство на скандинавската държава също може да се разглежда като резултат от отварянето на Севера към Европа. Следователно присъединяването на Швеция към Съюза може да бъде разглеждано едновременно като последица и фактор, въздействащ над външната политика на страната.

5. Европейската интеграция не може да бъде изследвана като независима от социалния контекст и въздействието на европейските граждани. Възникването на самия процес на обединение е белязан от формулирането на определени идеи, които след време губят първоначалното си значение. Затова и Европейският съюз се развива не само със своите политики, но и заедно със страните-членки, които постепенно също го изменят. Затова именно еволюцията на европейската интеграция определя и нейните функции сред обществото от народи, което може да се превърне в кохерентно именно тогава, когато е налице една устойчива взаимовръзка между социалния и обединителния модел.

6. Северните държави, които притежават сходна обществено-държавна конструкция и близка на западните пазари икономика, преживяват по-малки сътресения при присъединяването си към Съюза. За сметка на това страните от Източна Европа в

опитите си да се впишат в това пространство, без реално да осъзнават същността на интеграционната идея, се нуждаят от един дълъг и тежък процес на поетапно доближаване към Съюза. По този начин това нееднородно развитие може да доведе до редица проблеми – като задържане на икономическия растеж в тези държави или възпрепятстване развитието на самия интеграционен модел. По тази причина и след всяка вълна на разширение, на политическата сцена отново изникват въпросите за способността на Съюза да „побере“ още държави в своите граници, като неизбежно се обръща внимание на негативните последици от това присъединяване без реална възможност за достигане до вътрешна кохезия.

7. Самата Швеция често се опитва да играе ролята на медиатор сред европейските държави. Осъзнавайки своето ограничено влияние в рамките на ЕС, скандинавската страна е фокусирала своята външна политика върху намирането на консенсусни решения, а не върху агресивното прокарване на своите национални интереси на европейско ниво. И докато много държави лансират аналогични желания за доминация, Швеция се опитва да запази възможно най-дълго своя традиционен социален модел, отклонявайки вниманието на Съюза към други важни задачи в дневния ред. Така въпреки че много политически анализатори заклемяват нейната традиционна роля на медиатор, без ясна и конкретна визия за бъдещето на Европа, под въпрос остава реалният капацитет на малката скандинавска държава за привеждане на нейните идеи в реални действия. Основна пречка се явява и споменатата вече слаба подкрепа на европейско ниво за шведската концепция за развитие. Самата страна среща съмишленици сред останалите северни страни и дори по-далечните съседи от региона, но не и сред южната, централната и източната част на континента.

8. Докато на европейско ниво скандинавската държава все още не е особено активна, на международната сцена Швеция е развила стабилност и приемственост в приоритетите си. Северната страна има своята вековна традиция в дейността си в областта на околната среда, демокрацията, достигането на равноправие между общностите и индивидите, както и защита на техните граждански и общочовешки права. Тези аспекти на шведската външна политика се дължат до голяма степен на развитото се с годините чувство на отговорност в скандинавското общество за опазването на заобикалящата го уникална екосистема, както и запазения до днес, но популярен още от викингския период, закон за равенство между всички хора. Присъединяването на страната към ЕС не изменя тези основни акценти на шведската

дипломатическа дейност, но същевременно променя нейните основни партньори и измества интереса към нови региони като при Латинска Америка и Арктика.

9. Основен акцент във външната дейност на Швеция се явява и политиката за хуманитарна помощ, свързана до голяма степен с превенцията и управлението на кризи и конфликти. Тук бива намесена и традиционната политика на неутралитет, която от една страна представлява символ на гордост за шведското общество, но от гледна точка на науката тя бива дефинирана през годините по доста удобен и уклончив начин въз основа на конкретната външнополитическа ситуация. Освен това неутралитетът на скандинавската държава е конструиран като системна политика въз основа на поредица от конкретни решения за ненамеса, а не представлява дискурс на дипломацията по принцип. Днес въпреки членството си в ЕС и все по-тясното сътрудничество с НАТО, политиката на неутралитет някак за пореден път остава актуална в шведското обществено пространство. Въпреки това някои автори проявяват съмнение не само към уклончиво дефинирания неутралитет, но и към реалната цел на хуманитарната помощ, тъй като в контекста на мощната шведска военна индустрия и износа на оръжие, първият аспект често бива използван като извинение, а вторият – подпомага лансирането му на световния пазар.

5. Структура на изследването

Изложението на дисертационния труд е подчинено на изградена структура от три глави, всяка от които съдържа по няколко вътрешни параграфа и раздела. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в шест отделни подточки със самостоятелни заглавия спрямо разглежданата в тях проблематика, като в тези с разнородно съдържание, текстът е отделен в самостоятелни параграфи, посочени в съдържанието на дисертацията.

В първата глава са проследени основните приоритети на шведската външна политика през годините от създаването на скандинавската държава до края на Втората световна война. Специално внимание е обърнато и на скандинавското културно наследство като неразривна част от формирането на европейската цивилизация. Разгледана е специфичната геополитическа ситуация, в която се намира самата шведска територия, както и основните дипломатически връзки на страната с останалите региони по света. Тук е позициониран и въпросът за издигането на Швеция като европейска велика сила и първата голяма намеса на страната на континенталната сцена. В

контекста на религиозната карта на Европа, Швеция бива изследвана през годините чрез своите взаимовръзки както със строго католическите държави, така и със страните от протестантското семейство. С оглед целите на изследването полето на анализ не се ограничава само до самата Швеция, но и разглежда регионът на Скандинавия и дори цялостното пространство на Северна Европа.

Втора глава има за цел да проследи структурирането на приоритетите и извеждането на основните аспекти на външната политика на Кралство Швеция, сравнени с тези на останалите северни страни от региона – Дания, Норвегия, Финландия и Исландия, както и тяхното специфично сътрудничество в структурно отношение. Това бива осъществено чрез проучване на интеграционното им развитие през последните години и тяхната роля на международната сцена. Наблюдаваният терен тук се отличава с комплексност, тъй като обединява страни с близко историческо минало и културни идентичности, но разнородни ориентации в съвременната политическа реалност. Затова и анализът следва да обърне внимание не само на начините, по които отделни страни реализират своите уникални приоритети чрез механизмите на различни международни организации, но и регионалните формирания, чрез които те експонират и защитават общите си интереси.

Трета глава допълва представите за контактите на шведската държава с останалите региони в света. Изведени са и промените в този диалог след присъединяването на страната към ЕС през 1995 г., както и трансформацията на основните външнополитически партньори от международната сцена и формирането на нови взаимовръзки. Специално внимание е обърнато на регионалното сътрудничество, формирането на Северния съвет и останалите инициативи около сближаването на народите от Северна Европа.

Заклучението представлява синтез от основните изводи, които са дефинирани на различни нива вътре в изложението. Те са обобщен поглед върху разделителната линия между шведската дипломатическа традиция, доктриналната наслоеност и практическото приложение на шведския модел в съвременната интеграционна среда.

Списъкът с използвана литература включва всички консултирани в разработката източници – монографични проучвания, статии и студии в периодични издания, някои от които са носители на уеб ресурс.

Използваните карти и схеми биват изведени в своята цялост според цитираните източници. Още в началото на главата са приведени и **основните понятия**, които са употребени в текста на дисертацията.

6. Методология на изследването

Методологията е съобразена със спецификата на предлаганата за изследване материя. Настоящият дисертационен труд изхожда от виждането, че изучаването на проблематиката, свързана с външната политика на всяка една страна изисква прилагане на комплексен и интердисциплинарен подход. Самата същност на тематиката предполага взаимстване и използване на знания от различни научни сфери – история, география, икономика, политология, международни отношения и др. В своята същност самото изследване на съвременния модел на европейска интеграция изисква позоваването на множество теории, които да позволят обвързване на процесите и с новите международни реалности. Затова и настоящото изследване стъпва върху една комплексна фактологична база от различен характер по отношение на разглежданите обекти. По този начин интердисциплинарното проучване в контекста на настоящия външнополитически анализ позволява синтезиране на по-пространни знания и намиране на нови и важни взаимовръзки, които до този момент са останали недооценени в рамките на досега налични изследвания по проблематиката. Многопластовото развитие на дипломатическите връзки на региона на Скандинавия с останалите страни в света, трудно може да бъде пълноценно обяснено единствено от гледната точка на една единствена дисциплинарна перспектива.

В тази връзка изготвената дисертация се базира на специфична изследователска визия и методология. Като водещ подход е възприет пространственият, тъй като разглеждането на подобен тип измерения на политическите процеси е особено характерно за този вид анализи. Поради различните възгледи и фактори за пространствена организация, доминиращи през различните етапи на обществено развитие, в разработката бива обърнато внимание както на традиционните статични пространствени теории, пряко обвързани с локализацията, така и на новите динамични пространствени модели за растеж и поляризация. С оглед на тази методологична база коментираните проблеми биват разгледани и третираны на локално, национално, субрегионално, регионално, континентално – европейско, трансконтинентално и глобално ниво.

Същевременно методологията на проучването е съобразена със спецификата на компонентите, с които се оперира. В теоретичен план са използвани фундаментални разработки на учени в редица важни за изследването области. Вижданията на български експерти в областта на интеграционните процеси също са намерили отражение на съответните места в текста. Методите, използвани в процеса на работа, са

класическите за подобно изследване: историографски анализ, межкултурно сравнение (или т.н. „cross-cultural comparison“), проблемно-хронологичен подход, ретроспекция и синтез. В приложението им в процеса на работата на първо място бе изготвен корпус от материали за анализ – публикувани изследвания, данни от официалните сайтове на шведското външно министерство, страниците на разнообразен набор от международни организации, както и други типове данни – международни конвенции, стратегии и споразумения, документи на ЕС. Тази база данни е разделена както според целта на изследването, така и спрямо техния тип. По този начин са формирани тематични ядра, върху които е изграден съпоставителния анализ. Използването на онагледяващи средства – добавянето на карти, схеми и таблици в разработката също е изключително важно, тъй като ни дава по-пълна и цялостна представа за съответните обекти.

С цел проследяването на еволюцията във времето на изследваните фактори се прилагат и исторически ретроспекции. Типологичният подход също не може да се пренебрегне, тъй като той спомага за разкриването на качествените различия между анализиранияте обекти. За да се изведат най-релевантните аспекти на разглежданите теми, несъмнено е необходимо използване и на проблемния подход. Обобщаването и анализирането на икономическите данни и особено на тези за търговския стокообмен предполага и частично използване на количествени методи.

7. Специфика на изследването

Дисертационният труд търси отговор на ключови изследователски проблеми с оглед спецификата на външнополитическата перспектива на Швеция в контекста на европейския интеграционен пейзаж. На базата на развитието на политическото измерение се дефинират основните показатели на традиционното влияние върху външнополитическия процес. Застъпва се тезата, че защитата на демокрацията и върховенството на закона, човешките и малцинствени права, трайните насоки на социалната държава, политиката на сигурност са сред основните предизвикателства след влизането на страната в ЕС. Налага се изводът, че външната политика на Кралството, особено в посока на шведския модел за неутралитет, е проверена през вековете стратегия, а не инцидентна и необмислена политика на Севера.

Спецификата на изследването е обусловена от отдалечеността на региона от Балканите и липсата на трайни взаимозависимости между България и Швеция. За

българската историография Северът си остава една страна на митовете, на легендарните викинги, на мистичната Валхала, без трайни допирателни във вековното съществуване на двата народа. По тази причина паралелното проследяване на европейското интеграционно измерение и мястото на Швеция в него се явява новаторско начинание и безспорно предизвикателство пред всеки изследовател.

Хронологичният обхват на изследването е обширен, тъй като съпоставителният анализ изисква проследяване на традиционните за Швеция външно-политически компликации и стратегии в дългосрочен план. За целта наблюденията върху дадени явления започват още от времето на първите държавни обединения на континента.

8. Ограничения на изследването

Всяко дисертационно изследване предполага формулирането на определени ограничения по отношение на рамките на анализа. В настоящата разработка фокусът е ориентиран към самите промени в шведската външна политика в контекста на европейска интеграция, а не към самите приоритети и цялостен анализ на външната политика на скандинавската държава като цяло. Вътрешнополитическата ситуация в страната също бива изведена фрагментарно в услуга на по-ясното разбиране на външните перспективи за страната, без наличието на излишни допълнения за управлението на определени политически сили, които нямат съществено отношение към важни явления от международната сцена. Във втора глава също са избрани най-съществените фактори на промяна в приоритетните области – икономическо развитие, политика, търговски взаимоотношения, военно присъствие, социален модел и т.н. За целите на изследването са подбрани и разгледани онези международни организации, в които Швеция изявява най-дейно своето участие на световната сцена. В трета глава отново са изведени данни единствено за регионите, по отношение на които шведската политика има най-силно присъствие и дълготрайни интереси. В този контекст взаимоотношенията между Швеция и България остават извън зоната на анализ, тъй като регионът на Източна Европа не се отличава с особен интерес от страна на шведската външна политика, въпреки множеството стабилни дипломатически контакти през годините.

9. Информационна подплатеност

Информационната подплатеност на дисертационния труд се гради върху широк кръг от разнообразни видове и категории източници. Тук се включват както обичайните – публикувани монографични издания, колективни изследвания, периодичен печат, така и съвременни електронни източници. Използването на пространен изворов фундамент позволява открояването на водещите тенденции и ключовите аспекти на изследваната тема, като наред с това спомага за намаляване на риска от недостатъчна обективност или едностранчивост по отношение на консултираните източници. Те са подредени според класическите изисквания за оформление на подобен род проучвания. Научният апарат на изследването е съобразен с общоприетите в специализираната литература стандарти. В индексите коректно са отразени използваните автори и литература, както и приведените цитати.

II. СЪДЪРЖАНИЕ

Увод – с. 3

ГЛАВА I: Северът – една различна геополитическа перспектива – с. 12

I.1. В търсене на европейската идентичност – с. 12

I.2. Периферната култура на европейската цивилизация – с. 18

I.3. Експанзията на една морска държава във вътрешноконтинентално море – с. 32

I.4. Европейската религиозна система срещу скандинавския общественно-държавен модел – с. 44

I.5. Швеция като европейска велика сила – с. 69

I.6. Изолационизмът като основен външнополитически дискурс – с. 100

ГЛАВА II: Швеция и ЕС – с. 116

II. 1. Развитие на политическата мисъл в Швеция и нейното влияние над външнополитическия процес – с. 116

II. 2. Европейската интеграция срещу шведската политическа доктрина – с. 121

II. 2.1. Исторически предпоставки – епохата на либерализма – с. 121

II. 2.2. От неолиберализъм към социалдемокрация – с. 126

II. 2.3. Салтсъбаден или възходът на социалната държава – с. 130

II. 2.4. Крахът на шведския социален модел и новата европейска идея – с. 134

II. 3. Външнотърговски отношения – с. 140

II. 3.1. Шведската индустрия и европейските пазари – с. 140

II. 3.2. ЕАСТ – Минало или бъдеще за Швеция – с. 145

II. 3.3. ЕИП – „модел на паневропейски взаимоотношения“ – с. 150

II. 3.4. Швеция и ЕС - присъединяване към Единния пазар – с. 155

II. 3.5. Районът на Кируна, сãмите и шведската военна индустрия – с. 167

II. 4. Военно присъствие в света – с. 180

II. 4.1. Шведската армия – между скандинавската традицията и европейската реформа – с. 183

II. 4.2. Шведските военни сили в ЕС – с. 187

II. 4.3. Северна бойна група – с. 189

II. 4.4. Международни мисии – края на идеята за Скандинавски отбранителен съюз – с. 191

II. 4.5. Сътрудничеството с НАТО и войната срещу тероризма – с. 199

II. 5. Участие в международни организации – с. 205

II. 5.1. Световни организации - с. 205

- ООН – с. 205

- ОИСР – с. 214

- СТО – с. 216

- Други организации – с. 222

II. 5.2. Регионални организации:

- Съвет на балтийските държави – с. 223

- Северно-Балтийска осмица – с. 225
- Арктически съвет – с. 226
- Баренцов Евро-Арктически съвет – с. 230
- II. 5.3. Местни или локални организации действащи на световната сцена:**
 - UNA-Sweden – с. 234
 - Организации, насочени към региона на Латинска Америка – с. 234
 - Шведските асоциации на приятелството – с. 236
- II. 6. Швеция и ЕС – заедно по пътя към благоденствието – с. 239**
 - II. 6.1. Членството на Швеция в ЕС – амбиции и първи разочарования – с. 239**
 - II. 6.2. Основни приоритети по време на шведското председателство – с. 242**
 - II. 6.3. Еврото и последвалите икономически промени – с. 250**
 - II. 6.4. Швеция като донор и реципиент на европейския бюджет – с. 251**
 - II. 6.5. Институционални промени след 1995 година – с. 252**

ГЛАВА III: Швеция между регионализма и глобализацията – с. 257

- III. 1. Външнополитически механизъм – с. 257**
- III. 2. Поглед на Запад – с. 270**
 - III. 2.1. Отношения със САЩ – с. 270**
 - III. 2.2. Отношения с Латинска Америка – с. 281**
- III. 3. Поглед на Север – с. 288**
 - III. 3.1. Северният морски път – перспективи за Швеция – с. 288**
 - III. 3.2. Шведската стратегия за региона на Арктика – с. 296**
- III. 4. Поглед на Изток – с. 304**
 - III. 4.1. Отношения с Китай – с. 304**
 - III. 4.2. Отношения с Русия – с. 317**
- III. 5. Поглед на Юг – с. 328**
 - III. 5.1. Шведската политика в Африка и помощи за развитие – хуманния интернационализъм – с. 328**
- III. 6. Отношения с останалите страни в региона – с. 339**
 - III. 6.1. Северните страни – разделени в единството – с. 339**
 - III. 6.2. Северния социален модел – основа за регионално сътрудничество – с. 343**
 - III. 6.3. Северното сътрудничество – с. 349**
 - III. 6.4. Скандинавизиране срещу европеизиране – с. 357**

Заклучение – с. 365

Използвана литература – с. 376

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **Глава първа** в исторически план е проследена външнополитическата перспектива пред Швеция, на фона на постепенното формиране на европейската ѝ идентичност. Разгледани са становищата за наличието на специфики в периферната за Европа зона в миналото. Специално внимание е отделено на вековните борби за военно и икономическо надмощие във вътрешно-континенталното море. Формирането на скандинавски обществено-държавен модел е коментирано на фона на сложните процеси на враждане на Швеция в католическия и протестантския свят, съпроводено с опустошителни за страната войни и обществени катаклизми. В края на тази глава е отделено специално място на промените във външнополитическата доктрина по време на двете световни войни. Подробно са проследени двете крайности - идеята за превръщането на Швеция в европейска велика сила и постепенното осъзнаване на ползата от изолационизма като основен външнополитически дискурс.

Глава втора е изключително богата в тематично отношение, тъй като тук се съпоставя развитието на шведската политическа мисъл и нейното практическо приложение във външен аспект. На фона на бавно съзряващата шведска политическа доктрина са показани ускорените процеси на европейската интеграция. Дискутирани са въпроси, свързани с епохата на либерализма и неолиберализма, особеностите на шведската социалдемократия и възхода на социалната държава. Дилемата за краха на шведския социален модел на фона на новата европейска перспектива също не е подмината, като изводите са далеч от всякакви идеологически пристрастия.

На втори план, макар и не по значимост, са проследени външнотърговските отношения на Швеция както със страните от ЕС, така и със съседни или по-далечни партньори. Проблемите по време на присъединяването към единния пазар, възходът на местната индустрия, особено на военната, участието в ЕАСТ и ЕИП като модел на паневропейски взаимоотношения са само част от сложната мрежа от икономически взаимодействия, които са тясно обвързани с външната политика.

Военното присъствие на Швеция по света е деликатна тема, която се сблъсква с дилемата „за” или „против” НАТО, където страната продължава да не членува и до днес. Формирането на Северна бойна група и международните мисии на Скандинавския отбранителен съюз са не по-малко актуални от борбата срещу тероризма, към която Швеция има специално отношение.

Шведското участие в различни организации – международни, регионални и локални, допълват мозайката от външнополитическите ангажменти на държавата. Приоритетите по време на шведското председателство на Съвета на ЕС доизясняват позициите на страната и вижданията ѝ за по-нататъшното разширяване на европейското пространство.

Глава трета третира проблемите на северното сътрудничество, с особен акцент върху шведската програма за Арктика и Северния морски път. На втори план са проследени отвъдатлантическите хоризонти на шведската външна политика в посока на Америка. Погледът на Изток е с особено актуално звучене, тъй като тук извън вековния търговски партньор Русия, все по-осезателно е доминирането на Китай. В контекста на засилващите се аспирации на азиатския колос както към ЕС, така и към страните от Африка и Близкия изток, политиката на Швеция представлява интерес за анализаторите. Макар и с не толкова съществено значение, шведската политика в Африка също има своето място в дефинирането на основните маркери на нейната външна стратегия. С оглед на трансформациите в международен план, тази проблематика и свързаните с нея политически ангажменти ще стават особено атрактивни в перспектива.

Заклучение

В своята същност Европа представлява сложен конгломерат от общности, които влизайки във взаимодействие една с друга не само формират сложния калейдоскоп на европейската цивилизация, но и изграждат една многопластова политическа картина. И макар безспорно Средиземноморският регион да остава водещ фактор за европейското културно наследство, не бива да бъде забравен и северният елемент, привнесен от германските племена в епохата след Великото преселение на народите и тяхното усядане в сърцето на континента. Най-пренебрегнати от историческа гледна точка обаче остават най-северните общности от европейското семейство, които поради ограничения си икономически, ресурсен и демографски потенциал остават в периферията на научния интерес. И макар откритията на скандинавските викинги също да помогнали за формирането на модерна Европа, поставените от религията граници, оставили северните народи извън рамките на цивилизования западен свят. Днес в контекста на научното търсене на една обща европейска идентичност биват преразгледани основните характеристики и на периферните култури от континента, които отново придобиват своя актуалност.

В стремежа към постигане на унификация спрямо „правилните“ европейски ценности с цел укрепване на единството на континента, извличането на конкретни общи измерения обаче единствено унищожава истинската комплексност на европейската култура. Затова и фрагментарната национална идентичност следва да инкорпорира новата европейска такава, превръщайки я в свой компонент. В контекста на протичащата европейска интеграция обаче този процес често бива погрешно разбран като избор между едната или другата. Така в епохата на глобализацията, съпътствана от регионална интеграция, малките държави остават повлияни от макросредата, което неизбежно променя и тяхната външнополитическа насоченост.

Днес сложната мрежа от установени дипломатически отношения между държави, отдалечени на хиляди километри в географски аспект, но намиращи се в близост на масата за преговори на разнообразни международни форуми и организации, комплицира още повече многопластовия външнополитически процес. За разлика от вътрешната политика, която е по-ясно видима и измерима чрез показателите на икономическия растеж, бюджета, безработицата, социалните реформи и наличието на политически кризи, външната политика остава по-трудно разграничима в своята промяна. Данните за търговския обмен, помощите за развитие и официалните позиции

по основни проблеми от международната сцена, които бяха разгледани, представляват единствено една от плоскостите на многоизмерния външнополитически пейзаж.

Анализаторите отчитат и наличието на една невидима сфера, скрита в кабинетите на министри и държавни лидери, разгърнала се под формата на тайни преговори и споразумения, които никога няма да станат достояние за обществото или медийното пространство. Следователно с цел проследяване на нейната динамика през годините, следва и питането: Как бихме могли да измерим външната политика? Според теоретиците в науката за международни отношения, външната политика представлява определено целево поведение, стремящо се да измени или запази някакво състояние на международните отношения. От гледна точка на Севера обаче, външната политика не се явява само инструмент за въздействие над глобалната макрорамка, но и стълб на държавността. За региони като Гренландия и Исландия, които отдавна притежават правото сами да контролират вътрешното си управление, но външнополитическите решения принадлежат на друга държава, откъсването от подобно влияние остава основен приоритет. Следователно външната политика бива възприемана като последната стъпка по пътя на добиване на цялостна политическа самостоятелност.

Така въпреки отдалечеността на региона, сложният преход във външната политика на северните страни не представлява изолирано явление, а следва тенденциите на световната сцена. Както и при останалите държави, краят на колониализма довежда до свиване на страните в техните национални граници, което често донася със себе си не само носталгия по „славното минало“, но и вълни на силен национализъм. Невъзможността за връщането на старите исторически епохи и осъзнаването на безсилието и слабостта на националната държава спрямо новите предизвикателства довежда до обединение на страните в границите на техния регион или дори на целия континент, което от своя страна стартира като ключов феномен в рамките на новата епоха на глобализация. Като изключение, което единствено доказва това правило, бихме могли да споменем инициативата по „Брекзит“ и последните събитията около Обединеното кралство, което все още не се е откъснало напълно от своето колониално минало, а опитите за възстановяване на старите връзки с някогашните приоритетни региони, единствено наранява новоизградените отношения в контекста на евроинтеграцията.

В съвременната политическата история на Севера учените категорично разграничават 2 основни периода: първият, който се вмества в рамките между 1975-1991 г., притежаващ своя двуполусен характер в контекста на следвоенния период в

Европа; вторият – след 1991 г., бележи начало на новия световен ред. Преходната 1991 г. е свързана със значими събития на глобално ниво, но съответно няма пряко отношение към развитието на самия Европейски съюз. Следователно върху промените в шведската външна политика, влияние имат по-скоро други събития от световната сцена, отколкото фактическото влизане на страната в ЕС. Самото членство на скандинавската държава също може да се разглежда като резултат от отварянето на Севера към Европа. Следователно присъединяването на Швеция към Съюза може да бъде разглеждано едновременно като **последница** и **фактор**, въздействащ над външната политика на страната. С това се затвърждава и неразрешимата дилема в шведската политическа мисъл, а именно: промяната на външната политика на Швеция ли въздейства върху решението за влизането на държавата в ЕС или членството в ЕС влияе върху външната политика на страната? Независимо от наличието на различаващи се в своята обосновка отговори обаче, несъмнено тази скандинавска държава прилага един уникален не само в континентален, но и в глобален план външнополитически модел, балансирайки успешно между своята национална самобитност, регионална принадлежност и европейска обвързаност.

На теоретично ниво връзката външна политика – интеграция се усложнява още повече, тъй като самият европейски интеграционен модел също не може да бъде разглеждан като константа или зададена насока, която не се променя през годините. Освен това европейската интеграция не може да бъде изследвана като независима от социалния контекст и въздействието на европейските граждани. Възникването на самия процес на обединение е белязан от формулирането на определени идеи, които след време губят първоначалното си значение. Затова и Европейският съюз се развива не само със своите политики, но и заедно със страните-членки, които постепенно също го изменят. Затова именно еволюцията на европейската интеграция определя и нейните функции сред обществото от народи, което може да се превърне в кохерентно именно тогава, когато е налице една устойчива взаимовръзка между социалния и обединителния модел.

Именно по тази причина северните държави, които притежават сходна обществено-държавна конструкция и близка на западните пазари икономика, преживяват по-малки сътресения при присъединяването си към Съюза. За сметка на това страните от Източна Европа в опитите си да се присъединят към това пространство, без реално да осъзнават същността на интеграционната идея, се нуждаят от един дълъг и тежък процес на поетапно доближаване към Съюза. По този начин това

нееднородно развитие може да доведе до редица проблеми – като задържане на икономическия растеж в тези държави или възпрепятстване развитието на самия интеграционен модел. По тази причина и след всяка вълна на разширение, на политическата сцена отново изникват въпросите за способността на Съюза да „побере“ още държави в своите граници, като неизбежно се обръща внимание на негативните последици от това присъединяване без реална възможност за достигане до вътрешна кохезия.

Въпреки това не трябва да забравяме, че тази интеграционна система по своята същност представлява консенсусна реалност, като всички общи политики и механизми, които днес приемаме за даденост, са изградени именно вследствие на активната дейност на самите държави-членки. Тази интересубективна система, създадена от конкретни външнополитически действия, може обаче да предложи на отделните нации идеи, интегриращи го към наличните социални ценности, но в същото време е в състояние да му даде и такива, които да го противопоставят на нормите, наложени от мнозинството. Този случай се забелязва често при изследвания, фокусирани върху малките държави в Съюза, които често се оказват под натиска на по-големите страни-членки, стремящи се да наложат своите собствени интереси като общоевропейски.

Самата Швеция, бидейки такъв пример, често се опитва да играе ролята на медиатор сред европейските държави. Осъзнавайки своето ограничено влияние в рамките на ЕС, скандинавската страна е фокусирала своята външна политика върху намирането на консенсусни решения, а не върху агресивното прокарване на своите национални интереси на европейско ниво. И докато много държави лансират аналогични желания за доминация, Швеция се опитва да запази възможно най-дълго своя традиционен социален модел, отклонявайки вниманието на Съюза към други важни задачи в дневния ред. Така въпреки че много политически анализатори заклеймяват нейната традиционна роля на медиатор, без ясна и конкретна визия за бъдещето на Европа, под въпрос остава реалният капацитет на малката скандинавска държава за привеждане на нейните идеи в реални действия. Основна пречка се явява и споменатата вече слаба подкрепа на европейско ниво за шведската концепция за развитие. Самата страна среща съмишленици сред останалите северни страни и дори по-далечните съседи от региона, но не и сред южната, централната и източната част на континента.

Промяна търпи и самата шведска външна политика, която през отделните периоди бива повлияна от различни политически реалности. И докато в контекста на

двуполюсният модел Швеция се дистанцира от европейската идея, след края на Студената война тя се решава да направи една емблематична крачка в своята история чрез присъединяването си към ЕС. Самото членство също бележи своите възходи и разочарования, като икономическите проблеми в страната и изчерпването на ролята на шведския социален модел довеждат и до силни вълни на евроскептицизъм. В последните години обаче отново се наблюдава процес на ревитализиране на европейските ценности. По тази причина е невъзможно на този етап европейската интеграция да бъде изследвана в своята цялост, тъй като тя се явява не просто явление с точно определени начало и край, а процес, който все още се намира далеч от своята завършеност. Трудно е да бъде изяснена и връзката външна политика – интеграция, тъй като последната тепърва ще изиграе своята решаваща роля на международната сцена, защото докато локалната политика все още е задвижвана от държавата, глобалната се ръководи във все по-голяма степен от процесите на интеграция.

И докато на европейско ниво скандинавската държава все още не е особено активна, на международната сцена Швеция е развила стабилност и приемственост в приоритетите си. Северната страна има своята вековна традиция в дейността си в областта на околната среда, демокрацията, достигането на равнопоставеност между общностите и индивидите, както и защита на техните граждански и общочовешки права. Тези аспекти на шведската външна политика се дължат до голяма степен на развитото с годините чувство на отговорност в скандинавското общество за опазването на заобикалящата го уникална екосистема, както и запазения до днес, но популярен още от викингския период, закон за равенство между всички хора. Присъединяването на страната към ЕС не изменя тези основни акценти на шведската дипломатическа дейност, но същевременно променя нейните основни партньори и измества интереса към нови региони, както беше посочено при примерите на Латинска Америка и Арктика.

Другият основен акцент във външната дейност на Швеция се явява и политиката за хуманитарна помощ, свързана до голяма степен с превенцията и управлението на кризи и конфликти. Тук бива намесена и традиционната политика на неутралитет, която от една страна представлява символ на гордост за шведското общество, но от гледна точка на науката тя бива дефинирана през годините по доста удобен и уклончив начин въз основа на конкретната външнополитическа ситуация. Освен това неутралитетът на скандинавската държава е конструиран като системна политика въз основа на поредица от конкретни решения за ненамеса, а не представлява дискурс на

дипломатията по принцип. Днес въпреки членството си в ЕС и все по-тясното сътрудничество с НАТО, политиката на неутралитет някак за пореден път остава актуална в шведското обществено пространство. Въпреки това някои автори проявяват съмнение не само към уклончиво дефинирания неутралитет, но и към реалната цел на хуманитарната помощ, тъй като в контекста на мощната шведска военна индустрия и износа на оръжие, първият аспект често бива използван като извинение, а вторият – подпомага лансирането му на световния пазар.

Така докато шведските дипломати фаворизират темата за постигането на глобален мир, в света се водят над 40 въоръжени конфликта, като те всяка година стават причина за смъртта на десетки хиляди души. И дори на пръв поглед Европа да изживява един мирен период, това не означава, че тя не е замесена във военни действия извън територията си. Макар много страни да парадират със своята политика на неутралитет, статистиката всъщност сочи, че единствено 11 страни в целия свят не са реално замесени в нито една война. Членството на страната в ЕС и сътрудничеството с НАТО на практика увлича Швеция в нови противопоставяния и конфликтни отношения с редица народи и общности в света. Въпреки това отказът от сближаване на Швеция с останалите държави от континента остава невъзможен в съвременната епоха. Така силният евроскептицизъм всъщност представлява единствено реакция по повод запазването на традиционния шведски обществено-държавен и социален модел, а не заклеймяване на цялостния процес на европейска интеграция. Затова и цялостна кохерентност на Европейския съюз може да се постигне единствено тогава, когато всички европейски граждани осъзнаят, че запазването на европейската интеграция не е заплаха за тяхната национална държава, тъй като по своята същност тя не представлява константна величина, а динамичен обмен и търсене на баланс между традиция и новаторство. Естествено бъдещето принадлежи единствено на новите поколения, които биха могли да загърбят старите предразсъдъци и да се превърнат в творци на едно безконфликтно култивиране на една нова глобална човешка ценностна система.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Като основни **приноси** на изследването могат да бъдат изведени:

1. За първи път в българската наука – интердисциплинарен анализ на шведската външна политика като самостоятелен и специфичен обект на изследване, включващ както широка информационна база от външнополитическите приоритети на Швеция в исторически план и тяхната промяна през годините, така и съвременни трансформационни модели в рамките на приобщаването на страната към най-новите политически реалности, изградени от продължаващия процес на европейска интеграция.

2. Осъществяване на комплексно изследване на връзката между процеса на европейска интеграция и външната политика на Кралство Швеция през призмата на ключови елементи като икономиката, търговията, политиката, социалния модел, военното участие и хуманитарните и екологични инициативи.

3. Обогаляване на съществуващите знания в България за шведската външна политика и регионалното сътрудничество на държавите от Северна Европа.

4. Обогаляване на съществуващите знания в България по въпросите на европейската интеграция и нейното влияние над външнополитическия процес на страните.

5. Обогаляване на съществуващите знания в България за пренебрегваното скандинавско и северно културно наследство, като един от основните стълбове на познатата ни днес европейска цивилизация.

6. Прилагане на специфична комбинация от изследователски подходи за разглеждане на дипломатическите перспективи и връзки на Кралство Швеция на глобално, регионално и национално ниво с цел представяне на многоизмерната същност на външната политика на страната.

7. Съставяне на новаторски диаграми и схеми, извеждащи основните разлики и взаимозависимости между различните измерения на шведската външна политика.

IV. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Във връзка с темата на дисертационния труд са направени 4 публикации.

На български език:

- **Пътят на коприната и пътят на кехлибара като оси на взаимодействие между Азия и Европа.** Current Issues in Contemporary Chinese and Oriental Studies – Papers from the International Conference, Dedicated to the 25-th Anniversary of the Establishment of the Chinese Studies Program at Sofia University “St. Kliment Ohridski” Vol.2. Sofia, 2018, pp. 42-52. ISBN: 978-954-07-4546-6

На английски език:

- **The modern Vikings and the heirs of the dragon: The unusual partnership between Sweden and China.** Collection of Papers from the Third International Conference on Chinese Studies “The Silk Road” organized by The Confucius Institute in Sofia. Sofia, 2015, pp. 265-269. ISSN: 1314-9865.

- **In search of Europe - China's new Arctic shipping route.** Collection of Papers from the Fourth International Conference on Chinese Studies “The Silk Road” organized by The Confucius Institute in Sofia. Sofia, 2017, pp. 113-119. ISSN: 1314-9865

- **Sweden’s Strategy for the Arctic Region - Geopolitics on Thin Ice.** Knowledge Society - Vol. X, Number 1, March 2017, pp. 43-46. ISSN: 1313-4787